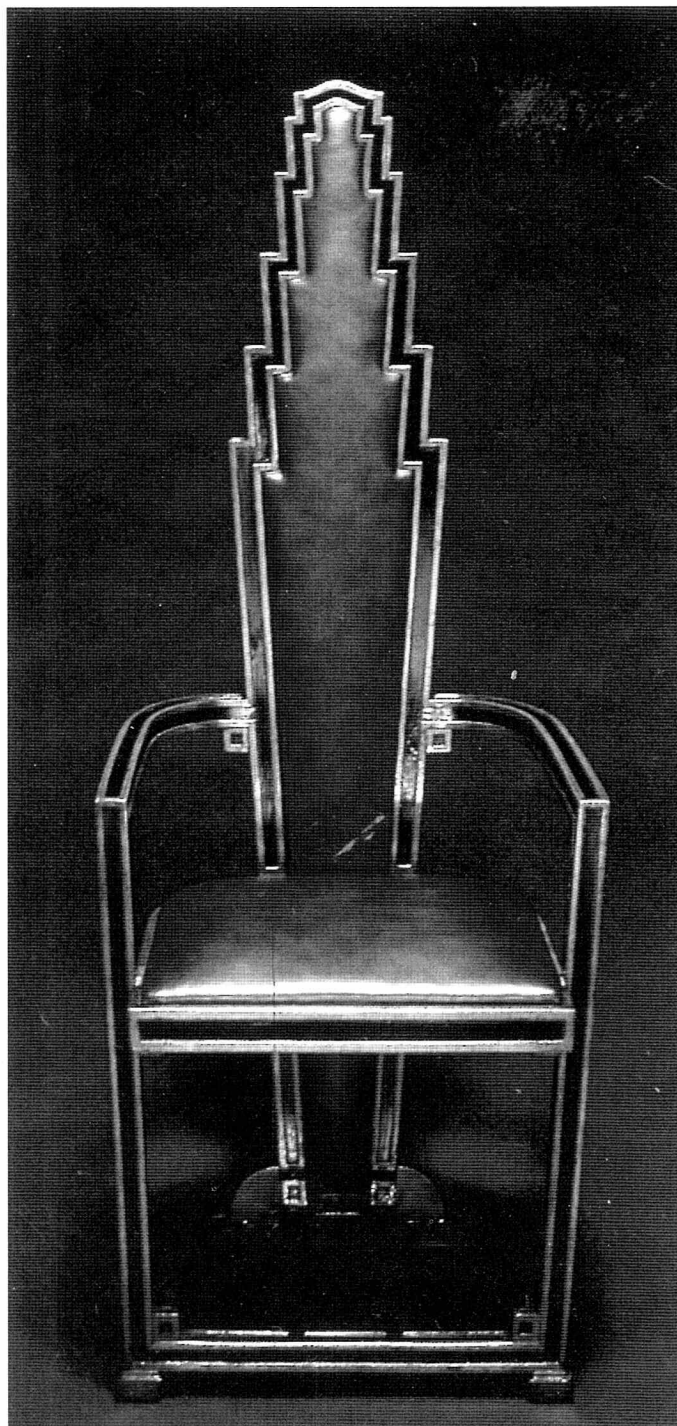

UDDANNELSE

– Et policyinstrument og
betingelse for magt

Af Martin D. Munk

Det kan konstateres at der trods politisk indsats gennem årene fortsat eksisterer ulighed i tilknytning til uddannelsessystemet (Pisa-undersøgelsen 2001). Gennem en uddannelsespolitisk og socialpolitisk indsats ønskede man fra mange sider at ændre på det forhold at nogle befolkningsgruppers børn og unge har forholdsvist størst gavn af uddannelserne. Med andre ord, hensigten var at løfte de mindre bemidlede ud af en situation, hvor de ikke hyppigt var deltagere i det videregående uddannelsessystem. Set fra en politisk og en økonomisk synsvinkel kan det synes uhensigtsmæssigt at det forhold sig således at det primært er en specifik gruppe der primært anvender uddannelsessystemet, idet man herved ikke maksimalt udnytter den potentielle skare af "intelligente" fra forskellige sociale positioner (Hansen 1995). I den forstand er den sociale selektion et "samfundsmæssigt problem". Det betyder nemlig, at man ikke altid får fat i de dygtigste, potentielt set, på arbejdsmarkedet. Men det er formentlig en slags samfundsmæssig lovmæssighed, historisk set, der gør at den sociale selektion, trods utallige reformer, fortsætter, idet der dog er en vis variation over tid med hensyn til selektion og rekonversion⁷ (Munk 1999).

I artiklen analyseres ulighedens fortsatte faktualitet i et historisk perspektiv, og spørgsmålet om hvorfor uligheden fortsat eksisterer forsøges besvaret. Endelig perspektiveres analysen ved at pege på ulighed i relation til politisk medborgerskab. Især i 1960'erne og i 1970'erne kom spørgsmålet om ulighed i relation til uddannelsessystemet på dagsordenen, og blev efterfulgt af undersøgelser med forskellige udgangspunkter: Social selektion under-

vejs i uddannelserne, og differentiering i relationen mellem uddannelse og job. Den sociale selektion drejede sig især om problemer angående social rekruttering til ungdomsuddannelser, som erhvervsskoler, erhvervsgymnasier, almene gymnasier og HF (jf. Munk 2001). Indenfor den danske sociologiske verden var det især Erik Jørgen Hansen og Anders Mathiesen som interesserede sig for disse spørgsmål, både teoretisk og politisk, på et empirisk grundlag, hvilket ikke var hyppigt i 1970'erne (Mathiesen 1975, 1979).¹⁾ I USA var Aage Bøttger Sørensen virksom med sociologiske undersøgelser, dog mestendels baseret på amerikanske data. I andre lande fandtes og findes der betydeligt flere omfattende studier. I Danmark har andelen af studier af den sociale sortering i uddannelsessystemet samt social placering i samfundet været betydeligt mere ujævn og beskeden, både hvad angår omfang, konstans og metodisk sofistisering. Spørgsmålet om børns og unges forskellige muligheder og chancer i uddannelsessystemet har i nogen grad glimret ved sit fravær, idet der dog i de senere år er dukket nyere studier op igen (se Munk 2001 og McIntosh og Munk 2002 for sammenfatning af studier i Danmark, se endvidere Morgan 2001; Bowles og Gintis, 2002).

I stedet har der gennem de sidste 15-20 år været megen fokus på uddannelse og i særdeleshed på forskellige former for efteruddannelse og voksenuddannelse. Dette kan ses i lyset af, at der i velfærdsstaten eksisterer en række problemer som arbejdsløshed, marginalisering og manglende uddannelse blandt unge osv., hvor især arbejdsløsheden siden slutningen af 1970'erne har været et alvorligt samfundsmæssigt problem.

⁷ forvandlinger og investeringer der virker socialt reproduktivt.

Social og kulturel reproduktion: invariants og variation

Indenfor de sidste 15-20 år er andelen der gennemfører en eller anden form for uddannelse steget ganske betydeligt. Derfor kan man have en forventning om at mulighederne for at opnå en række sociale placeringer bliver mere ligeligt fordelt mellem forskellige oprindelsesklasser. Noget tyder på at vejen til uddannelse er blevet noget lettere for individer med forskellig baggrund. For eksempel har unge fra den nedre del af middelklassen og den øvre del af arbejderklassen opnået større chance – end før – for at klare sig godt i uddannelsessystemet. Dertil kommer, at kvinder i stigende omfang deltager i uddannelsessystemet, og at man i den forstand kan tale om en øget lighed mellem kønnene, idet der stadig er forskelle mellem fag (Bourdieu 1999). Samtidigt ser det ud til at velstillede sociale gruppers børn, har en større tilbøjelighed til at opnå bestemte sociale positioner, også set over tid, for eksempel målt i forhold til fødselsårgang, der betyder at yngre årgange født efter 1961 er ringere stillet end årgange født mellem 1945 og 1960, vel og mærke ved samme alder (Munk 2000).²⁾ Flere personer i de relativt yngre fødselsårgange ser ud til at klare sig relativt set ringere. Dette gælder også personer med relativt meget uddannelseskapital.³⁾ Alligevel synes der at være en vis social mobilitet mellem nærliggende sociale klasser. Det betyder for eksempel at børn af ufaglærte faktisk har en vis chance for selv at opnå at blive faglært. Derimod er chancen for at børn af ufaglærte bliver professor i jura meget lille (jf. Andersen, 1997).

De handlinger, orienteringer og rekonversioner man foretager i livsbanen afspejler til en vis grad de objektive muligheder der gives af både samfundsstrukturer og mentalstrukturer. Fænomenet rekonversioner i livsbanen indebærer, at man investerer i uddannelse, ægteskab, venner, børn, kultur m.m. i sit liv (Bourdieu 1996), som forsøges anvendt på arbejdsmarkedet og andre steder (Bowles og Gintis 2001), dvs. rekonversion er en anden måde at begrebsliggøre social mobilitet på. Her forstås rekonversion ikke blot som individers

mobilitet forskellige sociale lag imellem, men som investeringer og anvendelser af uddannelse m.m. der samtidigt refererer til ændringer af samfundets strukturer, og som på samme tid er en social reproduktion af forskelle mellem forskellige befolkningsgrupper. Det handler således om en strukturel historie der varierer over tid.

Den sociale reproduktion ændres ved at "klassesamfundet" reproduceres under andre omstændigheder. Det er korrekt, at den sociale ulighed fortsat eksisterer, men samtidig er der efterhånden flere grupper i befolkningen, som har større chance for at bevæge sig væk fra deres sociale oprindelsesklasse, selv når man tager højde for den strukturelle mobilitet. Der er navnlig tale om horisontal mobilitet. Eksempelvis ender en vis andel akademikerbørn i andre kategorier, når de sammenligner sig med deres forældres position. Der er imidlertid rimelig stor chance for, at nyere generationer i højere grad reproducere deres forældres livsbaner, når det drejer sig om indkomstniveau, selvom de måske rent arbejdsmæssigt har bevæget sig andre steder hen (McIntosh og Munk 2002). Dette at bevæge sig væk fra sin oprindelse bidrager formentlig ovenikøbet til en større usikkerhed om destinationen, i og med at habitus ikke er konstitueret til andre stillinger. Det er ligeledes usikkert om voksenuddannelse medvirker til at øge den sociale mobilitet. Indenfor gruppen af faglærte og ufaglærte er der personer, som jobmæssigt har gavn af voksenuddannelse. Men det skal bemærkes at der ofte er tale om et dobbelt forløb i form af voksenuddannelse og arbejdsløshed, det vil sige en vekslen mellem voksenuddannelse, arbejdsløshed og måske job (Munk 2000). Det der for alvor batter i forhold til jobmuligheder, er ændringer af beskæftigelsesstrukturen og uddannelsessystemet.

Opnåelse af magtpositioner

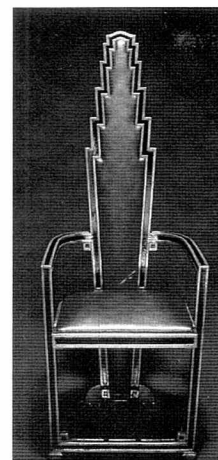
Randall Collins, kendt for sin bog *The Credential Society* (1979), hævder i forbindelse med mikro-makro uligheder, at "makrosociologien" mangler at gennemtænke analyserne af ulighed og stratifikation i forhold til hvor disse opleves og erfa-

res (Collins 2000). Han erkender dog – med henvisning til flere internationale studier og opgørelser – at man samtidigt skal have opmærksomheden rettet på den økonomiske og sociale ulighed mellem forskellige befolkningsgrupper, der de facto i mange lande har været stigende igennem en årrække.

Uddannelsessystemet bidrager til selektion af elever og studerende, og uddannelse virker som en nøglefaktor i opretholdelse af en række sociale skel mellem forskellige grupper og positioner. Bestemte personer og grupper fordeles både gennem den formelle tildeling af titler, eksamener og gennem den uformelle (symbolske) indprentning af troen om det skal være sådan (jf. Maxwells dæmon, se Bourdieu 1997: 38-39; Wacquant 1993). Det kaldte samfundsforskere i 1970'erne for korrespondanceprincippet (Bowles og Gintis 2001). Max Weber har sagt, at de dominerende klasser altid har brug for en "theodicy" med hensyn til deres egne privilegier, eller mere præcist en "sociodicy", det vil sige en teoretisk retfærdiggørelse af, at de faktisk er privilegeret (jf. Bourdieu & Passeron 1977: 208). Kompetence ligger i hjertet af denne sociodicy, som gælder for de dominerende, men også for andre grupper (Bourdieu 1996: 266). En stor del af den sociale lidelse stammer fra folks fattige relation til uddannelsessystemet, som ikke alene skaber sociale destinationer, men også billeder til drømme om deres skæbne. Valgene af uddannelse, i stigende grad akademisk uddannelse mv., har den betydning at konsekvenserne viser sig senere og senere.

Hvis vi fokuserer på uddannelserne som middel i kampen for at opnå socialt set fordelagtige positioner, kan det konstateres at uddannelse siden middelalderen har været et middel for individer og sociale klasser til at sikre, varetage og udvide sociale interesser og forbedre deres sociale position (jf. Boli og Ramirez 1986). Trods udviklingen af uddannelsessystemet i den vestlige verden i retning af masseuddannelse, har de dominerende klasser siden sidste del af det 19. århundrede søgt at begrænse størrelsen af uddannelsessystemet og skabt separate uddannelses-

veje (denne trend er i dag forskellig i nationerne, jf. OECD-rapport, *Education at Glance* 1998), således at specielle uddannelser og skoler hovedsageligt var forbeholdt middelklasserne og de dominerende klasser, og andre almene (lave-re) uddannelser var primært tænkt til ringere stillede klasser. Med hensyn til de almene uddannelser var det ikke muligt for de dominerende klasser at fastholde disse som deres privilegium. Dette skyldes udbredelsen af en ideologi om, at i princippet alle skulle opnå en uddannelse. Dertil kommer, at opbygningen af et statsligt bureaukrati krævede et stadig større korps af specialiserede eksperter (Weber 1978, II: 998-1003). Max Weber anså rationaliseringsprocessen af uddannelse og sortering for knyttet til udbygningen af en *moderne stat*, der skulle varetage specielle opgaver og funktioner, idet man ikke bør overestimere bureaukratiets og uddannelsessystemets tekniske funktioner i forhold til disses sociale funktioner (Bourdieu og Passeron 1977: 167; Bourdieu 1996: 375). Disse trends var for kraftfulde for dominerende klasser, og det var ikke muligt at undgå masseuddannelserne. Kun de specielle og øvre uddannelser (læs: "nobilitetsuddannelser") modstod masseførelsen (Boli og Ramirez 1986: 75), idet disse historisk set har haft differentieret betydning i forskellige nationer. Uddannelsessystemet sørger for en slags ordination (produktionen af nobilitet). Jo mere værd den akademiske titel er, desto mere sandsynligt er det, at den kommer til at fungere som en slags nobilitetstitel, som frigør den person som er indehaver af titlen fra stort set at bevise eget værd. Man kan formulere det sådan, at akademiske og andre uddannelser både fungerer som midler og som noget der er på spil i den symbolske kamp om de sociale positioner (Bourdieu 1996: 119). Dette fænomen kan delvis forklares med at masseførelsen af uddannelserne påvirker de dominerende klassers forsvar af uddannelser og dermed senere positioner på arbejdsmarkedet. Det tænkes, at disse klasser via rekonversionsstrategier sørger for at deres børn kommer

hen på forskellige prestigefyldte uddannelsesinstitutioner med henblik på at forsvare de dominerende klassers sociale positioner i samfundet. Udviklingen af en mere uddannet befolkning betyder, at ressourcerstærke familier er under konstant pres for at foretage stadig større investeringer i deres børns uddannelse (Munk 2000: 253; Hirsh 1976; Goldthorpe 1996: 494). Det er et individs samlede relation til arbejdsmarkedet, ikke alene den totale uddannelse, der er afgørende, *altså betydningen relativ til deres konkurrenter* på arbejdsmarkedet. Det er således basale *efterspørgsels- og udbudsmekanikker* der virker i henhold til den *symbolske knaphed* på givne uddannelser. Det betyder for nogle individer, at en stigende inflation i uddannelsessystemet har medført, at stadigt flere jobs varetages af formelt set bedre kvalificerede (især med social oprindelse blandt ikke-akademikere).

På trods af at uddannelse medvirker i reproduktionen af sociale strukturer, og dermed til reproduktionen af den sociale og økonomiske ulighed og andre former for ulighed (som for eksempel ulighed mellem kønnene), er det afgørende at stille sig spørgsmålet om hvorledes billedet ser ud i de forskellige lande i Europa og i andre lande. Dette komparative perspektiv i analysen peger i retning af, at uddannelsens bidrag til ulighedens karakter og omfang varierer en del i de forskellige lande (jf. Munk 2001). Der har gennem de senere år i internationale komparative studier været fokus på sammenhængen mellem social klasse, mobilitet og eliteuddannelser. Der er tegn på, at der er sammenhæng mellem uddannelser gennemført ved bestemte institutioner og jobchancer på arbejdsmarkedet i mange industrialiserede nationer som Japan, USA og Tyskland (Ishida 1993: 135, 144-148; Ishida, Müller og Ridge 1995; Breen og Goldthorpe 1999). Det er evident, at der i virksomheder i Japan rekrutteres medarbejdere efter hvilken uddannelsesinstitution de har taget eksamen ved. De mest prestigefyldte universiteter i Japan giver mulighed for ansættelser i både virksomheder og offentlige institutioner. Kandidater fra symbolsk fattigere uddannelser har ikke en chance i

forhold til jobinterviews og ansættelser. Det samme gælder i høj grad i England, hvor universiteter i Oxford og Cambridge giver adgang til specifikke klassepositioner (Ishida 1993: 13, 136). I Sverige er relationen mellem eliteuddannelser og sociale klassepositioner ikke så klar. Samfundsforskere har henvist til, at der ikke i særligt stort omfang eksisterer privatskoler (selvom disse ikke er identiske med eliteskoler), og at der derfor formodentlig heller ikke er tale om sammenhænge mellem muligheder på arbejdsmarkedet og eliteinstitutioner (Erikson og Jonsson 1996). Andre forskere i Sverige har henvist til at svenske högskolastuderende udfører rekonversionsstrategier (Broady, de Saint Martin og Palme 1995; Broady og de Saint Martin 1997), hvilket for eksempel indebærer, at de dominerende klasser har en højere andel af børn på udvalgte studier som civilingeniør på den tekniske højskole, eller som studerende i jura ved universitetet i Stockholm osv. Derudover findes der muligheder i livsbanen via organisationsveje, det vil sige gennem akkumulering af organisationskapital er det muligt for ansatte og valgte i fagforeninger at opnå sociale positioner i samfundet.

I analyser af det franske uddannelsessystem viser der sig en betydelig konstans i den sociale reproduktion målt fra 1967 til 1984-85, idet der også er ændringer. For eksempel er det i 1980erne i endnu højere grad personer fra dominerende positioner som rekrutteres til specifikke eliteuddannelser i Frankrig og som senere placeres i velstillede jobs (Bourdieu 1996: 191-193). Der konkluderes således, at gabet mellem den store pol og den lille (akademiske) pol er stigende (Bourdieu 1996: 196-197). Man skal dog ikke være blind for visse andre forskelle. En række forskere gør opmærksom på, at det ikke er alle sønner af erhvervsledere, kirurger og videnskabsmænd som opnår sammenlignelige positioner som deres far, idet det hævdes at omkostningerne er større (Cooksøn og Persell 1985; Wacquant i Bourdieu 1996). Der er således tale om en række "afvigende baner" og nedadgående mobilitet.

Uddannelsesparadokset og politisk medborgerskab

Uddannelse formidles gennem social og kulturel oprindelse, om end det varierer, og dette har betydning for den endelige sociale position i samfundet. Dette kan forklares ved hjælp af sociale skel, det som Bourdieu begrebsliggør som den strukturelle homologi, dvs. den sammenhæng der eksisterer mellem forskellige felter i det sociale rum, for eksempel mellem bestemte uddannelser og bestemte dele af arbejdsmarkedet, som typisk er en del af en bestemt del af et felt. Det vil sige, der er en kausal relation mellem strukturen af grupper og hvorledes disse udmønter og udtrykker sig i forskellige felter, herunder magtfeltet, men også mellem forskellige sociale grupper, som ikke nødvendigvis befinder sig i magtfeltet.

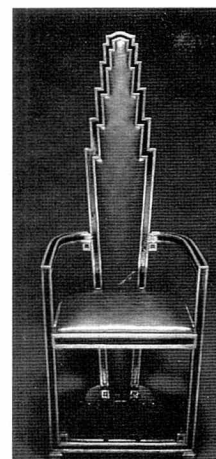
Dette perspektiverer mulighederne for den politiske deltagelse og medborgerskab som sådan. En vis grad af lighed, også med hensyn til uddannelse, synes at være en af forudsætningerne for et reelt medborgerskab og generelt den politiske deltagelse, hvad enten man alene måler det på partimedlemskab eller aktiviteter i det civile samfund eller i interesseorganisationer. Spørgsmålet er om de sociale forskelle, der knytter sig til uddannelse og uddannelsessystemet hindrer eller truer et egentligt (politisk) medborgerskab? Meget tyder på, at individer med højere uddannelser med den største succesrate i form af indkomst og job, og dermed også prestige, har større aktivitet og politisk deltagelse. Men med til billedet hører også, at færre og færre personer er medlem af et politisk parti. Gennem årene har tiltrækningen til forskellige interesseorganisationer tværtimod været stigende, idet den dog i denne tid er noget faldende, ligesom tilfældet er for fagforeningerne. Så andre forhold har også spillet ind i forhold til at realisere et medborgerskab. Policies på uddannelsesområdet kan åbenbart ændres, så flere får chancer, samtidigt med at uddannelsessystemet de facto bidrager til opretholdelsen af uligheden og de sociale skel, eller det som Bourdieu kalder for den strukturelle homologi, det vil sige den tætte relation mellem uddannelse og muligheder,

eller mere præcist skrevet: Mellem uddannelsestype og muligheder på arbejdsmarkedet samt chancen for ikke at have job på arbejdsmarkedet.

Martin D. Munk, fil.dr. i sociologi, samfundsforsker.

Litteratur:

- Andersen, Heine. Forskerrekruttering og social baggrund, Sociologisk Rapportserie nr. 2, København: Sociologisk Institut, 1997.
- Boli, John og Ramirez, Francisco O. World Culture and the Institutional Development of Mass Education, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, London: Greenwood Press, 65-90, 1986.
- Bourdieu, Pierre. *The State Nobility*, Cambridge: Polity Press 1996 [1989].
- Bourdieu, Pierre. *Af praktiske grunde*, København: Hans Reitzels Forlag 1997 [1994].
- Bourdieu, Pierre. *Den maskuline dominans*, København: Tiderne Skifter, 1999 [1998].
- Bourdieu, Pierre og Passeron, Jean-Claude. *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage Publications 1977 (2.udg. 1990) [1970].
- Bowles, Samuel og Gintis, Herbert. Schooling in Capitalist America Revisited, Working Paper, <http://www-unix-oit.umass.edu/~gintis>, 1-25, November 8, 2001 (*Sociology of Education*, 2002).
- Bowles, Samuel og Gintis, Herbert. The Inheritance of Inequality, Working Paper, <http://www-unix-oit.umass.edu/~bowles>, 1-31, May 16, 2002 (Intergenerational Inequality i *Journal of Economic Perspectives*, 2002).
- Breen, Richard og Goldthorpe, John H. Class Inequality and meritocracy: a critique of Saunders and an alternative analysis, *British Journal of Sociology*, vol. 50, nr. 1, 1-27, 1999.
- Broady, Donald, de Saint Martin, Monique og Palme, Mikael (eds.). *Les Élités – formation, reconversion, internationalisation* (Colloque de Stockholm 24-26 septembre 1993), Paris: Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, École des Hautes Études en Sciences Sociales/ Stockholm: Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Lärarhögskolan 1995.
- Broady, Donald og de Saint Martin, Monique (eds.). *Formation des Élités et Culture Transnationalisation* (Colloque de Moscou 27-29 avril 1996), Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris/Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, ILU, Uppsala Universitet 1998.
- Collins, Randall. *The Credential Society*. New York: Free Press 1979.
- Collins, Randall. Situational Stratification: A Micro-Macro Theory of Inequality, *Sociological Theory*, vol. 18, nr. 1, 17-43, 2000.
- Cooks Jr., Peter og Persell, Caroline. *Preparing for Power: America's Elite Boarding Schools*, New York: Basic Books, 1985.
- Education at Glance, OECD-rapport, Paris, 1998.
- Erikson, Robert og Jonsson, Jan O. *Can Education be*

- Equalised? The Swedish Case in Comparative Perspective*, Boulder: WestviewPress 1996.
- Gangl, Markus et al. *Education and Unemployment, patterns of labour entry in France, United Kingdom and West Germany*, Working paper, Mannheim, MZES, January 1999. (Også trykt som *Changing Labour Markets and Early Career Outcomes: Labour Market Entry in Europe over the Last Decade – Work, Employment and Society*, vol.16, nr.1,67-90, 2002).
- Goldthorpe, John H. Class analysis and reorientation of class theory: the case of persisting differentials in education. *British Journal of Sociology*, vol.47, nr. 3, 481-505, 1996.
- Hansen, Erik Jørgen. *En generation blev voksen*, København: Socialforskningsinstituttet, rapport 95:8, 1995 (engelsk resumé 1996).
- Hirsch, Fred. *Social limits to growth*, London: Harvard University Press 1976.
- Ishida, H *Social mobility in contemporary Japan: educational credentials, class and the labour market in cross national perspective*; foreword by John H. Goldthorpe, Oxford: Oxford University Press 1993.
- Ishida, H., Müller, W. og Ridge, J. M. Class Origin, Class Destination, and Education: A Cross-National Study of Ten Industrial Nations, *American Journal of Sociology*, vol. 101, nr. 1, 145-193, 1995.
- Mathiesen, Anders. *Sorteringsskolen*, Roskilde: RUC-Forlag 1975.
- Mathiesen, Anders. *Uddannelsesøkonomi og politik*, København: Munksgaard 1977.
- Mathiesen, Anders. *Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet*, arbejdsnotat 4, København: Lavindkomstkommissionens sekretariat 1979.
- McIntosh, James og Munk, Martin D. *Mobility: A Critical Appraisal*, Socialforskningsinstituttet, Working Paper 11: 2002.
- Morgan, Stephen L. Counterfactuals, Causal Effect, Heterogeneity, and the Catholic School Effect on Learning, *Sociology of Education*, vol. 74, 341-374, 2001.
- Munk, Martin D. *Livsbaner gennem et felt, En analyse af eliteidrætsudøveres sociale mobilitet og rekonversioner af kapital i det sociale rum*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, 1998, doktorafhandling 1999.
- Munk, Martin D. The Same Old Story? Reconversions of Educational Capital in the Welfare State, i *Jahrbuch für Bildung und Arbeit (Education and Work) 1999-2000*, 87-98 (+ litteratur), 2000.
- Munk, Martin D. Social elimination – uddannelse som ulighed og strukturel homologi, I *Praktikker i erhverv og uddannelse*, red. Karin Anna Petersen, Akademisk forlag, 225-271, 2001.
- Munk, Martin D. Institutionalised Legitimate Informational Capital in the Welfare State, Has Policy Failed? i *The International Handbook on the Sociology of Education: An International Assessment of New Research and Theory*, Red: Carlos Torres & Ari Antikainen, Boulder: Rowman & Littlefield Publisher, 285-302, 2002.
- Pisa-undersøgelsen: *Forventninger og færdigheder – danske unge i en international sammenligning* (Andersen et al. København: Herluf Trolles Gade 11, 1052 Kbh. K.), 2001.
- Wacquant, Loïc. On the Tracks of Symbolic Power: Prefatory Notes to Bourdieu's State Nobility, *Theory, Culture and Society*, vol. 10, nr. 3, 1-17, 1993
- Weber, Max. *Economy and Society*, vol. 1 + 2, Berkeley: University of California Press, 1978 [1922]

Noter:

1. Se Mathiesen 1977 for den politiske baggrund for de uddannelsessociologiske undersøgelser.
2. Ændringer i produktionssektoren har medført ændringer i reproduktionen, og dermed også uddannelsessystemet (flere og flere kvinder kommer ind på en gymnasie- og universitetsuddannelse). Dette har medført en central modificering af kvindernes samlede position i det sociale rum. De synlige forandringer af *vilkårene* skjuler faktisk nogle vedvarende størrelser i de *relative positioner*: Ligestillingen af adgangsmuligheder og repræsentationsmuligheder må ikke maskere de uligheder, der stadig består i fordelingen mellem forskellige uddannelsesretninger og dermed forskellige karrieremuligheder. Flere piger end drenge gennemfører studentereksamen og universitetsstudier, men de er meget mindre repræsenteret på de højt ansete områder, idet de forbliver meget lavt repræsenteret på de naturvidenskabelige områder, mens deres repræsentation er stigende på de humanistiske områder. Som det fremgår, videreføres strukturen i modsætningspar, der er homologe med de traditionelle opdelinger, såsom modsætningen mellem (grandes ecoles/eller bestemte uddannelser i DK med høj prestige, og de almindelige universiteter, eller inden for sidstnævnte mellem de juridiske og medicinske områder. Det er den samme logik, der styrer adgangen til de forskellige professioner og til de forskellige positioner inden for hver af disse: i arbejdet som i undervisningen bør kvindernes fremgang ikke skjule mændenes tilsvarende fremskridt, der gør, at strukturen af *forskelle* opretholdes. Det mest slående eksempel på denne *vedvaren i og gennem forandringen* er, at de positioner som feminiseres, enten allerede har forringet værdi, eller deres værdi er nedadgående. Selvom man finder kvinder på alle niveauer af det sociale rum, er deres chancer for adgang (og deres procentmæssige repræsentation) faldende, jo mere sjældne eller efterspurgte, positionerne er (således at procentandelen af den aktuelle og potentielle feminisering uden tvivl er det bedste indicium for de forskellige professioners relative position og værdi (Bourdieu 1999; Munk 2002).
3. Empiriske analyser viser, at lykken ikke altid gøres med en akademisk uddannelse jf. Munk 2000, Gangl 1999 et al. For visse akademikere har arbejdsløsheden siden 1980, i hvert fald fra 1986, været relativt høj, og noget lavere efter 1998, idet dog akademikerarbejdsløsheden er relativt højere i Danmark sammenlignet med andre lande.